

A VÁROS ÉS A VIDÉK KÖZÖTTI SZAKADÉK ÉS A BELSŐ MIGRÁCIÓ KÍNÁBAN

JORDÁN GYULA

Négy évtized után a kínai parasztok ismét megostromolják a városokat, de ezek most nem Mao partizánhadseregének katonái, hanem a munkahelyek és a jobb keresetek reményében városokba özönlő tömegek. A szocialista időszakban Kína azzal dicsekedhetett, hogy elkerülte az iparosodó országok fejlődésének velejáróját, az ellenőrizetlen urbanizációt, hatalmas vidéki tömegek városokba áramlását, nagy nyomornegyedek kialakulását és ezzel a kezelhetetlen problémák tömegét. E közben kevesebb szó esett ennek áráról, egy duális társadalom kialakulásáról, amely a kínai népeiséget mereven, szinte kasztszerűen két részre választotta, városiakra és falusiakra osztotta, keveset emlegették kedvezőtlen hatását a társadalmi mobilitásra, kevés figyelmet szenteltek az alkalmazott módszerek által okozott egyéni tragédiákra. A központi tervgazdálkodás időszakában a gazdasági, társadalmi folyamatok alakulásában az ideológia által is erősen befolyásolt politikai akarat játszott a meghatározó szerepet, a természetes gazdasági, társadalmi törvényszerűségek csak másodlagosan és esetenként érvényesülhettek.

Mindez rányomta bélyegét az urbanizáció folyamatára is, számos nehezen megválaszolható kérdést vetve fel. Az urbanizáció tanulmányozásának nehézségei többek között az adatok hiányából, a városokra, a városi népeiségre vonatkozó adatok bizonytalanságaiból és kétértelműségeiből fakadnak. Emögött részben a város fogalma hivatalos meghatározásának változásai húzódnak meg.

A „város” fogalma

Mindenekelőtt azt kell tisztázni, amit a témával foglalkozók közül többen megfejthetetlen rejtélynek neveznek, nevezetesen a kínai város, a városi népeiség meghatározásának, méretének problémáját. Előjáróban nem lehet említés nélkül hagyni azt a kétértelműséget, ami a kínaiak felfogását jellemezte a városokkal kapcsolatban.

A kommunistákon kívül sok kínai gondolkodását befolyásolta, hogy a tengerparti városok fejlődésének főleg a külföldi gyarmatosítók adtak lökést, és jórészt a nemzeti megalázást és szégyent jelentő gyarmatosítás teremtette meg a modern ipari városokat, amelyek így sokak szemében a gyarmatosítás szimbólumává váltak. A városi fejlődést nemzetidegenként elítélték. Az antikolonialisták és Mao marxistái a „városellenes” politikát támogatták, amit csak felerősített az, hogy a kínai forradalom évtizedekig elmara-

dott paraszti bázison fejlődött, míg a gyűlölt ellenfél, a Kuomintang fő háttérét és modernizációs stratégiájának alapját a városok képezték. Mindezek miatt, 1949-et követően, a városokról, a városi népességről igen ellentmondásos volt a párt szemlélete: egyrészt a városokat változatlanul az imperializmussal és a Kuomintanggal társították, a városi népesség jelentős részét pedig a társadalom „fogyasztó” és a nem „termelő” részével azonosították; másrészt – összhangban a marxista felfogás városi és proletár orientációjával (és nem utolsósorban a szovjet tervezőkével) – egy városközpontú fejlesztési stratégiát tettek magukévá, amit már az első ötéves terv hangsúlyai is egyértelműen tükröztek.

A város fogalmának meghatározásánál mindig több olyan tényezőt vettek figyelembe, amelyeknek változása mutatta a jelzett bizonytalanságot. A kritériumok között szerepet játszott a települések fizikai és adminisztratív határainak változó kijelölése és a háztartási nyilvántartási rendszer. Méret alapján a statisztikák két várostípust különböztetnek meg Kínában, a nagyvárosokat (shi-city) és a többi kisebb várost (zhen-town). Adminisztratív besorolás szerint 1997 óta négy nagyváros van közvetlen központi irányítás alatt, tartományi rangban (Peking, Tiencsin, Sanghaj, Csungking), alattuk helyezkednek el a tartományi adminisztráció keretében a prefektúraszintű városok (e két típusnak a jellemzője, hogy területük kerületekre oszlik), majd a következő szintet a megyei városok képviselik.

Az ötvenes évek végén a zöldségellátási problémák hatására, az akkor még három nagyvároshoz és számos prefektúraszintű városhoz több városkörnyéki körzetet is hozzásatoltak. A nyolcvanas években ezt a gyakorlatot felújították, és az ilyen megyéknek a száma az 1981. évi 173-ról 1988-ra 689-re, az összes megye mintegy egyharmadára növekedett. [1] A városi népesség számának meghatározásánál jelentős hibaforrás, hogy ezeknek a nagyrészt mezőgazdasági jellegű, de városi igazgatás alatt lévő megyéknek a lakosságát teljes egészében beleszámítják a városi népességbe. Tovább bonyolítja a képet, hogy egy 1986-os kormányrendelet értelmében a mintegy félmillió lakosú megyék, amennyiben rendelkeznek olyan várossal, amelyben legalább százezer fő nem mezőgazdasági foglalkozású, és legalább évi 300 millió jüan értéket hoznak létre, városi minősítést kaphatnak. Ebben az esetben tehát a teljes megye kapja meg a városi minősítést, a rendszerint nagy létszámú falusi népessége ellenére. Ez már önmagában is előidézte a városi népesség létszámának gyors növekedését, néhány év alatti megkétszereződését (az 1982. évi 211 millióról 1989-re 578 millióra).

Az 1949 óta tartott négy népszámlálás alkalmával többnyire minden alkalommal sor került a város meghatározásának módosítására. [9] Az 1953-as első census a következő kritériumokat alkalmazta: megyei vagy magasabb szintű népi gyűlés székhelye, legalább kétezer lakosa van, amelyből legalább 50 százalék nem mezőgazdasági népesség, vagy ha a lakossága ezer és kétezer fő között van, de legalább 75 százaléka nem mezőgazdasági népesség és egyidejűleg kereskedelmi vagy ipari központ. Ezen kritériumok szerint az első népszámláláskor 5568 város volt, melyből 166 nagyváros (city) – legalább 20 ezer lakos és megyei vagy magasabb szintű népi gyűlés székhelye – volt és 5402 egyéb város (town). A következő, az 1964-es népszámlálásra két változtatást hajtottak végre: a nagyvárosok lélekszámát 100 ezer föben minimalizálták, miközben a külvárosi területeken a mezőgazdasági népesség aránya nem haladhatja meg a 20 százalékot. A kisvárosok esetében pedig 3000 állandó lakos volt az alsó határ, és ebből 70 százaléknak kellett

nem mezőgazdasági foglalkozásúnak lenni (vagy 2500 fő és 85 százalék). Ezek alapján a censzuskor csak 3046 város volt, ebből 169 nagyváros és 2895 kisváros, vagyis az utóbbiak száma jelentősen, 2507-tel csökkent. [9] Az 1982-es harmadik népszámlálás nem változtatott az 1964. évi kritériumokon, ennek ellenére a városok száma a kisebb városok rovására tovább csökkent (2900-ra), de 236 volt a nagyváros (mintegy 40 százalékos növekedés), míg a kisebbek száma 2664-re nőtt. A kritériumok bírálatának hatására, de még inkább a reformok következményeire tekintettel – megnőtt a népességmobilitás és vidéken rendkívüli ütemben fejlődött az ipari termelés, így a vidék és a város megkülönböztetése már gyakran kevésbé volt világos – az 1990-es népszámlálás a városi népesség meghatározásánál nemzetközileg összehasonlíthatóbb kritériumokat alkalmazott. A városok száma azonban a megelőző census óta folyamatosan nőtt. A városok számát 12 391-ben adták meg, ebből 456 nagy- és 11 935 kisváros (utóbbiak száma 1989-ben 9088 volt, így egy év alatt 2847-tel nőtt a számuk). [1]

A kisebb városok számának ugrásszerű növekedése 1984-ben indult el, amikor a nem mezőgazdasági népesség arányára vonatkozó követelményeket tovább csökkentették, így egyetlen év alatt a kisebb városok száma 3430-cal, az 1983 végi 2781-ről 1984 végére 6211-re, népességük pedig 62 millióról 135 millióra nőtt, a nem mezőgazdasági népesség részesedése ugyanakkor 72 százalékról 39 százalékra csökkent. [9] 1986-ban a nagyvárosokra vonatkozó kritériumok változtak: egy várost akkor minősíthettek át nagyvárossá, ha legalább 60 ezer lakosa foglalkozott nem mezőgazdasági tevékenységgel és évi GDP-je meghaladta a 200 millió jüant. Ennek következtében míg a nagyvárosok száma 1984-ben még csak 24-gyel, 1985–1987-ben évente átlag 29-cel nőtt, addig 1988-ban már 52-vel. A nagyvárosokban a nem mezőgazdasági népesség aránya 59-ről 46 százalékra esett vissza.

A város kritériumai a központi vezetés elhatározásától függően változtak, amit bizonyos mértékig a helyi erők is befolyásoltak, mivel az előre sorolással nagyobb autonómiához, több pénzügyi forráshoz és sok vonatkozásban kedvezőbb alkupozícióhoz jutottak (a városok hagyományosan kedvezőbb kezelése következtében). Emiatt azonban a foglalkozást, az életkörülményeket és az életmódot tekintve sok, nem igazán városi elem került a városi kategóriákba, előidézve a városok „elvidékiesedését”. A városi népesség területi, foglalkozási stb. kritériumokon alapuló meghatározását más kritériumok egyidejű használata bonyolítja.

A háztartási nyilvántartó (hukou-) rendszer

A háztartási nyilvántartó rendszert (lásd: [3], [8], [9], [10]) Kínában az ötvenes években hozták létre a népességmozgás ellenőrzésére, ami nemcsak a város–vidék viszony esetében vált döntővé, hanem az egyes emberek mindennapi életének szinte minden területét befolyásolja. Alapvetően ez rögzítette a város és a vidék merev elválasztását, foglalta rendszerbe a kínai társadalom kettős jellegét. A hukou-rendszer bevezetése a kínai vezetés válasza volt olyan dilemmákra, mint a nagy munkaerő-felesleg, a tőkehiány, a túlnyomóan agrártársadalom körülményei között végrehajtott gazdasági–fejlesztési stratégia.

A Kínai Népköztársaság megalakulásakor az alkotmány szerepét betöltő Általános program az egyének számára kinyilvánította a szabad mozgás és letelepedés jogát, vagyis

azt, amit sem a Csing dinasztia, sem a Köztársaság nem akadályozott: például az éhínség előli menekülést más vidékekre (e tekintetben a Csingek alatt kivételt képezett Mandzsuria). Az új, kommunista vezetés kezdettől fogva kiemelt problémaként kezelte a városi munkanélküliséget: ellátásukra Mao utasítására gabonát tartalékoltak, segítették őket, valamint a háborús menekültek százazreit a megélhetésüket biztosító vidéken letelepedni. (Az „osztályharc” szempontja csak a földesurak és a gazdag parasztok esetében volt motiváló tényező.) Ez a népmozgás az „osztályellenségek” kivételével lényegében önkéntes volt, amit segített egyrészt a földosztással és bizonyos állami szubvenciókkal való összekapcsolás, másrészt az, hogy nem volt akadálya a városokba visszatérésüknek. A kínai vezetők felfogását már ekkor jellemezte az a feltevés (Mao esetében ez a későbbiekben csak erősödött), hogy a vidék lényegében korlátlan mennyiségű munkaerő felszívására képes. Ezt kiegészítette az, hogy a falusi népesség ellátásáról és jólétéről való gondoskodás elsősorban és túlnyomóan a helyi vezetők feladata és felelőssége.

A Népköztársaság Közbiztonsági Minisztériuma által 1951 júliusában kiadott rendelkezések már jelezték a népességmozgás ellenőrzésének kezdetét, és az néhány év alatt teljessé vált. A lakóhely típusa szerinti kategóriákba sorolták a városi népességet, előírták minden helyváltoztatás bejelentését, illetve előzetes engedélyhez kötötték a lakóhely megváltoztatását, és erre a feladatra országos mechanizmust is létrehoztak. A megindult „szocialista” építés, a gyors iparosítás nagy lendületet adott a városok fejlődésének. A parasztok nem kívánt városokba áramlását a kormány 1953 áprilisában rendeletben próbálta fékezni, és az 1953. évi népszámlálást a városokban részletesebb és pontosabb egyéni igazolványok kiadásával kötötték össze. Mivel a rendelkezések nem bizonyultak elég hatékonyaknak, 1954 márciusában határozottabban tiltották meg a parasztok beáramlását a városokba, és szigorú korlátok közé szorították a vidéki munkaerő-toborzást. Ugyanazon évben a kisebb városokban is közbiztonsági irodákat létesítettek, a városi kerületekben pedig utcairodák felállításáról rendelkeztek. A hukou 1955 júniusában vált teljessé, amikor a háztartási nyilvántartás állandó rendszeréről adtak ki kormányrendeletet, amely minden egyén mozgásának ellenőrzését lehetővé tette nemcsak a vidék és a városok vonatkozásában, hanem a vidéken és a városokon belül is. Két hónappal később pedig gabona jegyrendszert vezettek be a városokban, amit azután hamarosan más élelmiszerekre, de a ruhafélékre is kiterjesztettek.

A nyilvántartási rendszer egyrészt a gabonafogyasztás ellenőrzésének és az egyenlőségek eszköze volt, másrészt megteremtette a legalapvetőbb különbséget a városi és a vidéki népesség között: a városiak létfenntartását garantálta az állam, míg a falusi népességgel szemben ilyen kötelezettségvállalásról nem volt szó (nem számítva a természeti csapások esetét), az ott élőknek kollektív önerőre kellett támaszkodniuk. A különbség csak hangsúlyosabbá vált azáltal, hogy a városokban az állami, munkahelyi szociális ellátás kiterjedt a nyugdíj-, az egészségügyi, lakás-, és az oktatási rendszerekre, míg falun ez sem volt meg. Az így kialakult hierarchia élén a nagyvárosok álltak, a végén pedig a népesség túlnyomó többségét magukba foglaló falvak. Ebben a rendszerben felfelé irányuló mobilitásra csak a felsőoktatás, a káderré válás, esetleg a hadsereg révén, tehát szűk csatornákon keresztül volt lehetőség, lefelé viszont teljesen szabad volt a mozgás mindazon ritka esetben, ha valaki a nagyvárosból állandó lakosként például vidékre kívánt távozni. Egy hagyományosan patriarchális társadalomban különösen feltűnő, hogy a gyerekek a hukou szempontjából az anyjuk besorolását örökölték, így ha egy állami al-

kalmazott felesége falusi hukouhoz tartozott, akkor a gyermekek is. (Ennek gyakorlati magyarázata, hogy a városi hukouhoz tartozó állami alkalmazottak nagy része férfi volt, így ez az öröklési rend az állam terheit tovább csökkentette.) Az előző eset egyébként a feleséget és a gyermekeket vidéken maradásra kényszerítette, mivel nem csak a városi el-látásra, de még a városi iskolára sem voltak jogosultak. A nyilvántartási rendszer így a városi és a falusi fiatalok összeházasodásának is akadályává vált, aminek ugyan nem vol-tak jogi korlátai, de annál több az együttélést lehetetlenné tevő akadálya. Emiatt például a nemek eltérő arányai az egyes területeken természetes módon nem egyenlítődhettek ki, ennek egyik következménye a nők elrablása és eladása vidéken.

A kormány 1958. január 9-én életbe léptette Szabályozások a tartózkodási nyilvántar-tásra a Kínai Népköztársaságban című dokumentumát, amely jelenleg is érvényben van. Ez szigorú feltételekhez kötötte a helyváltogatást. A polgároknak nem engedélyezik a vidékről a nagy- és kisvárosokba vándorlást, kivéve ha foglalkoztatási igazolásuk van az érintett város munkaügyi osztályától, vagy ha felvételi igazolásuk van egy iskolától vagy egyetemről, vagy engedélyező igazolásuk, a városi tartózkodást nyilvántartó szervtől. Bármely állampolgár csak e feltételekkel folyamodhat elvándorlásért állandó tartózkodá-si helye nyilvántartási hivatalához. [10] Az csak a helyzet iróniája volt, és a politikai aka-rat meghatározó szerepét jelzi, hogy éppen ekkor, 1958 és 1960 között a „nagy ugrással” összefüggésben drámai módon megnőtt a népesség városokba áramlása, az első három évtized leggyorsabb urbanizációs ütemét eredményezve, amikor három év alatt a városi népesség aránya az összlakosság 15 százalékáról 20 százalékára emelkedett. (A „nagy ugrás” csődje után ezt mintegy 30 millió főnek a városokból a falvakba visszairányítása követte.)

A nyilvántartási rendszer mesterséges gátat emelt a természetes urbanizációs folya-matok elé, elválasztva a városi és a vidéki népességet, és így Kínában egy duális jellegű társadalom jött létre.

A városi–vidéki társadalom duális jellege

A nyilvántartási rendszer adminisztratív tükröződése – de egyúttal rögzítője is – annak a különbségnek, pontosabban inkább szakadéknak, amely szinte figyelemmel nem kísérhető módon és számos területen elválasztja a városi és a falusi társadalmat. Az 1978 óta tartó reformidőszakban a helyzet egyes jellemzői módosultak, de alapvető változás nem következett be. A továbbiakban a kialakult helyzet csupán néhány vonásá-nak említésére van lehetőség.

A városi és a vidéki jövedelmi átlagok különbsége változott, de a városi jövedelmek fölénye sohasem változott. A kínai Statisztikai Hivatal 1964-es mintavételes felvétele szerint a városokban az egy főre eső jövedelem 2,2-szerese volt a parasztokénak, és ez a különbség 1978-ra 2,4-szeresre növekedett. A reformok első éveinek eredményeként 1985-re ez az arány 1:1,7-re változott, majd a különbség ismét növekedni kezdett. Az 1996. évi statisztikai jelentés szerint a városokban az egy főre eső átlagos jövedelem 4839 jüan volt, míg a falusi háztartásoknál csak 1926 jüant tett ki, vagyis az arány 1:2,5-hez, de a központi alárendeltségű és tartományi fővárosokhoz viszonyított jövedelem-arány sokkal nagyobb különbséget mutat: 1:3,2. A megfigyelők és szakértők véleménye szerint azonban, ha figyelembe vesszük a városiak által élvezett különböző szubvenció-

kat, illetve a paraszti jövedelmeket csökkentő terheket is, a tényleges arány inkább 1:4 (sőt egyesek számításai szerint 1:6).

Már említettem, a városi lakos a munkahellyel szinte teljes körű társadalombiztosításhoz jut, és bár ennek a rendszernek most induló reformlépései ezt egyes részleteiben bizonytalanná teszik, mégis hatalmas az eltérés a parasztnak helyzetéhez képest, akik semmi ilyennel nem rendelkeznek. A kommunarendszer felbomlásával az egyedülálló öregek és a teljesen elesettek részére juttatott ún. öt biztosíték (élelem, ruházat, fűtés, orvosi ellátás, temetési segély) is bizonytalanná vált, emellett a parasztnak kell támogatni bizonyos típusú családokat (a katonák és a forradalmi mártírok, a káderek stb.) családijait. 1991-ben a városi munkások esetében az egy főre jutó jóléti biztosítási juttatás (nem számolva minden szubvenciót) 413 jüant tett ki, míg falun az ilyen célú segélyek mindössze 12 jüant, így ebben a vonatkozásban az arány 1:34. [7] (Ez teljes mértékben valószínűsíti az említett becslést a városi és a falusi népesség valódi jövedelemarányáról.) A városokban a lakást az állam építette, a lakbért és a rezsiköltségeket az állam szubvencionálja, így az ilyen jellegű kiadások még ma sem haladják meg a városiak jövedelmének 4-5 százalékát. Ezzel szemben a parasztnak maguk építik házaikat, amelyek különösen a reformot megelőző évtizedekben többnyire sokkal rosszabb minőségűek és lényegesen gyengébben felszereltek voltak, mint a városiak.

Az állam által oktatási, egészségügyi, kulturális célokra fordított költségvetési összegek többségét is a városokban használják fel. Az iskolákat vidéken nagyrészt a helyi közösségek tartják fenn. Nagy a különbség az elemi iskolások beiratkozási arányaiban: míg a városokban gyakorlatilag 100 százalék, vidéken csak 80 százalék körüli, és még nagyobb a különbség az elemi iskola öt osztályát elvégzők arányát tekintve, természetesen itt is a városiak javára. Az 1987-es reprezentatív felvétel szerint vidéken körülbelül 30 millió 6-14 éves gyermek nem járt iskolába, és ezeknek 40 százalékát soha be sem írták. Az 1990-es népszámlálás szerint a falusi munkaerő 22,7 százaléka írástudatlan, 180 millió írástudatlan volt a falusi 15 éven felüli népességben. [7] Míg a városiak túlnyomó többsége ingyenes orvosi ellátásban részesül, a parasztnak mindezért fizetniük kell. Hatalmas vidéki területek vannak orvosi, egészségügyi ellátás nélkül, közel harmadannyi orvos és kórházi ágy jut vidéken ezer főre, mint a városokban. Vidéken a kulturális létesítmények hiányosak vagy leromlottak, az élet egyhangú, de hosszan lehetne sorolni a különbségeket az információkhoz való hozzájutás lehetőségeitől a foglalkoztatási, tehetőség-gondozási problémáktól a társadalmi, politikai életben való részvételig.

A hatalmas szakadék, amely a vidékieket másodosztályú állampolgárrá tette saját házájukban, további súlyos problémákkal is együtt jár. Az egyik legnyomasztóbb gond a szegénység, amely természetesen a városokban is megtalálható, de sokkal inkább jellemző a távoli, elmaradott vidékeken. Kínai körülmények között azokat sorolják a szegények közé, akiknek még elegendő élelem és ruházat sem jut. Ezek számát évente 5-6 millióval csökkentve adják meg, de még 1997 elején is hivatalosan 58 millió emberről volt szó. (Emellett ma vidéken is mélyül a szakadék a gazdagodó réteg és a leszakadó szegények között.) Részben a korábbi évtizedek gazdaságpolitikája, és részben a vidék és a város szétválasztása következtében, vidéken hatalmas arányú rejtett munkanélküliség alakult ki. A városiak évtizedekig nem szembesültek a foglalkoztatási versennyel, ami nemcsak a társadalmi igazságosság megsértését jelentette, hanem sok egyéb mellett hatással volt a városi munkaerő minőségére és az egész gazdaságra is.

A reformidőszakban lényeges változások következtek be a vidék helyzetében, a parasztok megnövekedett termelési kedve és jövedelme, de különösen a falusi, mezővárosi ipari, kereskedelmi és szolgáltató vállalatok százezreinek megjelenése következtében, amelyek jelenleg már több mint 130 millió embert foglalkoztatnak. A nyilvántartási rendszerben is végrehajtottak kisebb, a lényegét azonban alig érintő módosítást: 1985-ben engedélyezték az iparban, a kereskedelemben és a szolgáltatásban dolgozó parasztoznak, hogy mezővárosokban telepedjenek le, feltéve ha a gabonából továbbra is önellátók maradnak. A kínai parasztság napjainkra megszűnt egységes foglalkoztatási kategória lenni. Többé már nem a kommuna-tagok uniformizált tömege, hanem számos rétegre oszlik a földet szerződéses formában művelőktől a falusi kollektív vállalatokban munkásként (is) dolgozókon át az egyéni vállalkozókig. [4] A hivatalos adminisztratív besorolás, a hukou merev rendszere erről gyakorlatilag nem vesz tudomást, de egyébként is nehéz lenne kijelenteni, hogy a kínai társadalom duális jellege alapvetően megváltozott volna.

A falu és a város közötti szakadék fennmaradásának fontos tényezője, hogy sok szempontból tovább él a korábbi évtizedek politikája. Változatlanul nagy összegeket vonnak ki a mezőgazdaságból, miközben az állami beruházások az agrárszférába a reform előttihez képest jelentősen csökkentek. A szélesre nyílt árolló, és az adók révén nőttek a mezőgazdaság terhei (csak az árolló miatti veszteség az 1978 előtti évi 10-30 milliárd jüanról az utóbbi években 60-80 milliárdra nőtt), miközben a központi költségvetés beruházásai a reform előtti 11-12 százalékról a költségvetési kiadások 3,1 százalékára estek 1986-1987-re. 1987-ben az összesen 5,6 milliárd jüan költségvetési beruházás a mezőgazdaságba nagyjából egyenlő volt a közpénzekből személyautókra költött összeggel (5,4 milliárd). [7] A kilencvenes években nőttek az állam mezőgazdasági beruházásai, de ez még messze elmarad a szükségéstől. Ezért is elmaradt a mezőgazdaság modernizációja, és termelékenysége alacsony maradt.

Kína stratégiai célkitűzése a (szocialista) piacgazdaság létrehozása, amely többek között az egységes nemzeti piac kialakulását, a termelési tényezők – köztük a munkaerő – ésszerű és hatékony felhasználását igényli, ami ellentmondásban van a város és a vidék merev szétválasztásával, sokszor eltérő elvek szerinti kezelésével. A gazdasági, társadalmi folyamatok nemegyszer áttörnek ezeket a korlátokat, de ezek – így a vidékről a városokba vándorlás – jórészt szabályozatlan, spontán folyamatok maradnak.

A vidékről a városba tartó migráció

Az elmúlt évtizedek urbanizációs folyamatának méretét és azon belül a városokba vándorlók arányát tekintve erősen megoszlanak a vélemények. Egyesek az említett korlátozásokra, a vidék és a város eltérő kezelésére utalva általában az urbanizáció lassú ütemét hangsúlyozzák, idézve azt a természetellenes helyzetet tükröző és a világon egyedülálló adatot, hogy a mezőgazdasági népesség aránya Kínában 1957-től 1978-ig 83,5 százalékról 84,2 százalékra növekedett. [7] (Nem hagyható figyelmen kívül ugyanakkor, hogy az urbanizáció szintje lassúbb növekedést mutathat, mint a városi népesség gyarapodása, ha az össznépesség gyorsabban nő.) Mások viszont egyenesen mítosznak nevezik, hogy a Teng Hsziao-Ping reformjai előtti időszakban Kínában nem volt tömeges vidékről városba áramlás. [5] Az ellentmondás azonban nem feloldhatatlan, mert az

utóbbi véleményt képviselők is elismerik, hogy állításuk az ötvenes évekre vonatkozik, amikor a népességnek valóban igen magas aránya, évente mintegy 5 százaléka vándorolt városi területekre. A hatvanas évektől a népesség falura irányítása miatt a városok gyors növekedése megállt, sőt erőteljes visszaesés következett be.

A vidékről városba áramlás értékelését nehezíti, hogy a különböző szervek eltérő alapon számolnak. A Statisztikai Hivatal a város vagy megye határain keresztüli mozgásokat tekinti migrációnak, míg a Közbiztonsági Minisztérium a megyén vagy városon belüli helyváltoztatást is. A statisztikai osztályok az eredeti tartózkodási helyükről eltávozottakat, akik az új helyen nem vétetik magukat nyilvántartásba, csak bizonyos idő eltelté után tekinti migránsoknak. (Például az 1987. évi mintavételkor ez 6 hónap, az 1990. évi népszámláláskor egy év volt.) Meg kell különböztetni a de jure és a de facto, az állandó és az ideiglenes migrációt is. [6] A de jure migrációra, vagyis amikor az egyént új tartózkodási helyén regisztrálják, rendszerint foglalkozási áthelyezés, oktatás, katonák átvezénylése esetén kerül sor. Az elmúlt négy évtizedben a kilencvenes évek elejéig ez a tervszerű, a politikailag elhatározott városokba vándorlás az összes városokba áramlásnak több mint 51 százalékát, a családtagokat is számításba véve közel 75 százalékát tette ki. [2]

A rövid tartózkodásra a városokba érkezők (turisták, látogatók, üzleti ügyben utazók, ingázók) nem minősülnek migránsoknak, ugyanakkor egyrészt ma jelentősen hozzájárulnak a nagyvárosok ellátási és egyéb gondjaihoz, másrészt sokan válnak közülük valódi migránsokká. Nehéz kiszűrni a statisztikákból azt is, hogy a városi népesség növekedéséből pontosan mennyi írható a városi határok megváltoztatásának számlájára, és mennyi tekinthető valódi bevándorlásnak (nem szólva a természetes szaporulatról).

A reformidőszakban a hukou érvényben tartása mellett új urbanizációs stratégiát fogalmaztak meg: szigorúan ellenőrizni és korlátozni a nagyvárosok fejlődését, ésszerűen fejleszteni a közepes méretűeket és erőteljesen ösztönözni a kisvárosok, mezővárosok fejlődését. Ezeket a célkitűzéseket különösen a kilencvenes években egyre kevésbé tudják megvalósítani, mivel éppen a nagyvárosokba (valamint az ipari körzetekbe és a különleges gazdasági övezetekbe) indult meg a falusi tömegek valóságos áradata. A nyolcvanas évek végén a meglehetősen bizonytalan becslések 70 millióra tették a városi területekre áramlók számát. Felmérések szerint a vándorló népességnek mintegy 60 százaléka vidékről jött (a többiek városok között vándoroltak), vagyis körülbelül 42 millió, de az 1990-es kritérium (az egy évnél hosszabb tartózkodás) alapján csak egyharmaduk volt migránsoknak tekinthető, azaz mintegy 14 millió. Ezek az 1990-es népszámlálás szerinti városi népességet (296,5 millió) mintegy 5 százalékkal növelték. [1]

Jelenleg a vándorló népesség számát a legóvatosabb becslések is 100 millióban adják meg, de vannak 120, sőt 150 milliós állítások is. Ráadásul ezek aránytalanul nagy része a nagyvárosokba özőnlük: egy 1994. évi felmérés a Pekingbe áramló, vándorló népességet 3,3 millióra (szemben az 1988-as 1,3 millióval), Sanghajban 3,31 millióra (2,09 millió) becsülte. Ezek a két város 1990. évi népszámlálás szerinti lélekszámának 31, illetve 25 százalékát képviselték. [8] Ha ezeket az arányokat kivetítjük az 1990. évi teljes városi népességre, akkor a vándorló népesség száma 75-90 millió közötti, szemben az akkori hivatalos 80 millió körüli becsléssel. A reformok előtt a nettó migráció hozzájárulását a városi népesség növekedéséhez körülbelül évi 18 százalékra tették, a reformok alatt ez évi 78 százalékra nőtt. Így a reformidőszak éveinek átlagos 8,8 milliós városi népesség-

növekedéséből 6,9 millió származott migrációból, vagyis a 114 milliós növekedésből körülbelül 90 millió. [9]

A kínai parasztek mindig is törekedtek többféle jövedelemforrás biztosítására, amire a művelt földterület szűkössége, a nagy létszámú felesleges munkaerő is ösztönözte őket. Ugyanakkor megélhetési biztonságra is törekedtek, ami leginkább a földhöz való ragaszkodásukban nyilvánul meg. A falusi migránsok jelentős része emiatt is ideiglenes, áramló jellegű. A föld biztonságot nyújt munkanélküliség, betegség esetére, az öregkorra, ezen házat építhet, biztosíthatja étel-miszer-ellátását.

A többféle jövedelem biztosítására irányuló törekvésnek van még egy másik fontos szempontja is: a parasztek változatlanul tartanak az esetleges politikai fordulattól a mezőgazdaságon kívüli foglalkoztatási lehetőségeket és a migrációt tekintve is. A föld ebből a szempontból egyfajta „visszavonulási útvonalat” jelent. (Bár az is igaz, hogy a föld szerződéses művelése hasonló bizonytalanságot rejt.) A parasztek félelmét csak megerősítette az 1988-1990-es gazdasági megszorítások hatása, amikor a tömegesen bezáró magán- és kollektív üzemekből milliószámra váltak munkanélkülivé, és kényszerültek falujukba hazatérni a vándormunkások.

A vándorlók túlnyomó többsége figyelmen kívül hagyja a nyilvántartási rendelkezéseket, nem kér engedélyt a helyi igazgatástól más területen való munkavégzésre és az új helyen sem véteti magát nyilvántartásba. Az ilyenfajta illegalitás rendkívül kiszolgáltatottakká teszi őket a munkaadókkal, a rendőrséggel szemben (alacsonyabb bérek, korlátlan túlóráztatás, embertelen bánásmód és munkakörülmények, kitoloncolás stb.). Egyes helyeken a rendőrség az elnéző magatartásért rendszeres havi díjat szed tőlük, és nagyon sok hivatalnok is visszaél helyzetükkel. Ennek azonban ma már legális változata is van: a korábban csak a kisvárosok által követett gyakorlatot Peking és más nagyvárosok is átvették, és a vándorlótól és munkáltatójától bizonyos összeget követelnek a legális foglalkoztatásért.

A vándormunkásokat legnagyobb számban az építőiparban, a szolgáltatásban és a feldolgozóiparban alkalmazzák. Ők adják a háztartási alkalmazottak nagy részét is, szállítják a zöldséget, húst a piacokra, tartják tisztán a városokat. Túlnyomó többségük, mintegy 80 százalékuk férfi, többnyire 18 és 40 év közöttiek, kivételt képeznek az exportra dolgozó üzemek, ahol nagy számban alkalmaznak fiatal nőket (sőt esetenként gyermekeket).

A munkáltatók nem csak azért veszik fel őket szívesebben, mint a helybelieket, mert nekik jóval kevesebbet fizetnek. Igazán olcsóvá az teszi a vándormunkásokat, hogy nekik szinte semmilyen szociális biztosítást, juttatást nem nyújtanak. A migránsok szemszögéből nézve viszont előnyös, hogy az így megszerzett jövedelem többszöröse annak, amit otthon megkereshetnek. Különböző felmérések szerint a parasztek a nyolcvanas években a rizstermelésben napi 2,8 júant kerestek évente 44 napon át. Ezzel szemben 1994-ben a vándormunkások Kuangtung tartományban az építőiparban napi 11 júant kerestek, a feldolgozóiparban a lakáson és ellátáson kívül pedig napi 7,7 júant, ráadásul évente átlagosan 200 napon át dolgozhattak. [8] Érthető, hogy ezek a rendkívül magasnak számító jövedelmek nagy vonzerőt gyakorolnak az otthon munkanélküli vagy csak részben foglalkoztatott falusiakra. A megkeresett jövedelem minél nagyobb részét igyekeznek hazaküldeni, de annak ellenére, hogy megtartják földjüket, az így megtakarított összeget nem a mezőgazdaságba fektetik, hanem főleg házépítésre, lakáskörülményeik

javítására fordították, amelynél nem elhanyagolható szempont, hogy a falusi lakástulajdont, eltérően a magánvagyon más formáitól, a megelőző évtizedek politikai kampányai sohasem érintették.

A migránsok társadalmi, gazdasági helyzete, megítélése tükrözi félig illegális státusukat. Az állam fenntartja a nyilvántartási rendszert, de egyrészt kénytelen tudomásul venni, hogy az sokat veszített hatékonyságából, másrészt egyre inkább tisztában van azal, hogy a gazdaság egészének hasznos a vándorlók munkája. A városi hatóságok és a közvélemény azonban nem mindig toleráns a migránsokkal szemben. Bár naponta tapasztalják hasznosságukat (amikor a Tavaszünnepre tömegesen hazautazhatnak, egyes szolgáltatások szinte megbénulnak a városokban), de neheztelnek rájuk a városi közművek, közlekedési eszközök megterheléséért, zsúfoltságáért, és őket teszik felelőssé – nem teljesen alaptalanul – a bűnözés növekedéséért, továbbá ők okozzák a „terven kívüli” születések igen magas arányát stb. Ezek mellett gyakran a nyelvi nehézségek, képzettségük hiányosságai, eltérő ruházatuk, étkezési szokásaik stb. is nehezítik integrációjukat. Ha elszigeteltségük fennmarad, tartózkodásukat nem legalizálják, a csírájában már jelentkező önszerveződésük, öntevékenységük erősödni fog, és még jobban függetlenedhetnek az állami ellenőrzéstől.

*

Kínában gyors ütemű, részben tudatosan irányított, részben spontán alakuló urbanizációs folyamat zajlik, ami azt eredményezheti, hogy a következő évszázad első vagy második évtizedében a városi népesség aránya eléri az összlakosság 50 százalékát. Vagyis átalakulhat elsődlegesen urbanizált társadalommá, ennek számos velejárójával a foglalkoztatástól az életmódig, de ez nem jelenti majd a társadalom duális jellegének felszámolását. Ez várhatóan sokkal hosszabb folyamat lesz, különösen hogy a jelenlegi vezetés nem mutat nagyobb határozottságot és eltökéltséget ennek kezelésében.

IRODALOM

- [1] *Kam Wing Chan*: Urbanization and rural-urban migration in China since 1982: a new baseline. *Modern China*. 1994. évi 3. sz. 243–281. old.
- [2] *Chaoze Cheng*: Internal migration in mainland China: the impact of government policies. *Issues and Studies*. 1991. évi 8. sz. 47–70. old.
- [3] *Tiejun Cheng – Mark Selden*: The origins and social consequences of China's hukou system. *The China Quarterly*. 1994. 139. sz. 644–668. old.
- [4] *Wang Hansheng – Cheng Weimin – Yan Xiaofeng – Yang Weimin*: Industrialization and social differentiation: changes in rural social structure in China since reform. *Chinese Law and Government*. 1995. évi 1. sz. 9–37. old.
- [5] *Wen Lang Li*: Migration, urbanization, and regional development: toward a state theory of urban growth in mainland China. *Issues and Studies*. 1992. évi 2. sz. 84–102. old.
- [6] *Si-ming Li*: Population mobility and urban and rural development in mainland China. *Issues and Studies*. 1995. évi 9. sz. 37–54. old.
- [7] *Zhu Qingfang*: The urban-rural gap and social problems in the countryside. *Chinese Law and Government*. 1995. évi 1. sz. 81–101. old.
- [8] *Kenneth D. Roberts*: China's „tidal wave” of migrant labor: what can we learn from Mexican undocumented migration to the United States? *International Migration Review*. 1997. évi 2. sz. 249–293. old.
- [9] *Harry Xiaoying Wu*: Rural to urban migration in the People's Republic of China. *The China Quarterly*. 1994. 139. sz. 669–698. old.
- [10] *Li Yingsheng*: An investigation of the dualistic nature of urban-rural society in China. *Social Sciences in China*. 1994. évi 3. sz. 161–170. old.

TÁRGYSZÓ: Migráció. Kína.

SUMMARY

The author investigates the differences between town and the countryside and internal migration connected with it. He analyses the changes in China and the reasons of the changes in the meanings of the concepts used in China for town and countryside as well as for town population and countryside population.

The study shows the close connection of these concepts with the measures taken by the ruling political regime.

While describing the household registration system the author mainly deals with the problem how it has hindered the natural urbanization processes.

Finally, the directions of migration and the difficulties of their follow-up are set forth in the study.